

Zwanenzang van weidevogels in stroomdal van de Drentsche Aa: een reconstructie

Willem van Manen

Eens een weidevogelrijke provincie, moet Drenthe het momenteel vrijwel zonder doen. Niet alleen de intensivering van het boerenland is hieraan debet, maar ook in gebieden die in zekere zin zijn geconserveerd, verdwenen de weidevogels. Dit artikel beschrijft het leeglopen van het beekdal van de Drentsche Aa.

In 1998 werd door SOVON in opdracht van Staatsbosbeheer bijna het hele stroomdal van de Drentsche Aa gekarteerd op broedvogels. Dit was een goede gelegenheid om de gegevens te vergelijken met oude en nieuwe karteringen om zodoende een historisch beeld van de ontwikkeling van broedvogelaantallen in een natuurgebied te krijgen.

Veldbeschrijvingen en inventarisaties uit het Drentsche Aa-gebied uit de jaren zestig schetsen een beeld dat inmiddels wel een eeuw oud lijkt. In een verslag van Sjoerd Braaksma in het voorjaar van 1964 schrijft hij dat de Wulp weinig voorkwam in de beekdalen, meer op de heide, en dat de Tureluur plaatselijk voorkwam. De overige weidevogels waren vermoedelijk te algemeen om te noemen. Wel was het Paapje allesbehalve algemeen (6 plekken), evenals Roodborsttapuit (1 waarneming) en ontbrak de Grauwe Klauwier wellicht, want wordt niet

*Foto 1: Geïnnundeerd beekdal
van de Drentsche Aa ter hoogte
van Schipborg; 22 januari 2008
(Willem van Manen).*

*Inundated valley of the
Drentsche Aa at Schipborg.*

genoemd. Indrukwekkender zijn de soorten die langs de randen van het beekdal voorkwamen, maar er wellicht foerageerden, zoals Zwarte Sterns (4 paren Kampsheide, 3 in ven bij Zeegse en jagend boven het beekdal bij Taarlo en Loon). De laatste vogels waren ongetwijfeld afkomstig uit het ven tussen Taarlo en Loon, waar ikzelf nog nesten vond aan het eind van de jaren zeventig. Korhoenders zaten nog op het Balloöerveld, en in het Voorste Veen bij Gasteren nestelde van een Roerdomp.

Nijeboer (1965) noemt de Gele Kwikstaart een broedvogel in vrij groot aantal, hoorde een Grote Karekiet in het Voorste Veen, noemde Spotvogel en Patrijs algemeen in het hele beekdal, en Kuifleeuwerik vrij algemeen in de dorpen langs de Drentsche Aa. Nijeboer voerde ook de eerste kwantitatieve weidevogelinventarisatie in het gebied uit, die geldt als beginpunt van de reeksen in dit verhaal. Voor wat betreft weidevogels is er een wereld van verschil tussen toen en nu.

Gebied

Het stroomdal van de Drentsche Aa is een omvangrijk beekdalsysteem in Noord-Drenthe. Het water stroomt van zuid naar noord en legt hemelsbreed 25 km af vanaf de bovenloop ter hoogte van Hooghalen tot aan Glimmen, waar de beek de provincie verlaat en uitstroomt in het Paterswoldse Meer. Het verval van begin tot eind bedraagt ongeveer 15 m.

Het gebied dat in 1998 werd gekarteerd en onderdeel uitmaakt van het beekdal heeft een oppervlakte van 3399 ha (Figuur 1a). Vrijwel het hele gebied bestaat uit verschillende typen grasland, met slechts hier en daar een bosje of moerasje. In het algemeen heeft het landschap een relatief open karakter waar het beekdal breed is en is het meer besloten en gelardeerd met houtwallen waar het smal is. De openheid is in de afgelopen decennia verminderd door opslag van riet en wilgen langs de dwarssloten.

Rond 1900 werd het beekdal gevoed met voedselarm water, dat afwaterde van de hoger gelegen heidevelden. Kwelstromen waren intact, omdat de hogere delen van Drenthe nog nauwelijks oppervlakte-afwatering kenden. De beekdalen bestonden uit grasland, dat vermoedelijk eenmaal per jaar werd gehooit. Het slootjespatroon was rond 1900 al vrijwel identiek aan het huidige.

Met de uitvinding en het betaalbaar worden van kunstmest rond 1900, loonde het de moeite de heidevelden te ontginnen en de voedselrijkere delen om te zetten in landbouwgebied. Dit proces ging eerst langzaam, maar al rond 1950 waren de meeste heidevelden ontgonnen en de meest arme gronden aangeplant met bos. Tegelijkertijd werd een afwateringssysteem gegraven om ook natte delen productief te maken. De afwatering zorgde ervoor dat kwelstromen minder werden gevoed, maar dat versterkte wellicht de winterinundatie. Het is aannemelijk dat door verrijking met voedingsstoffen uit de landbouw, het aflopende water geleidelijk voedselrijker werd. Het gebruik van de beekdalen als hooiland, en mogelijk hier en daar als weiland, veranderde niet wezenlijk.

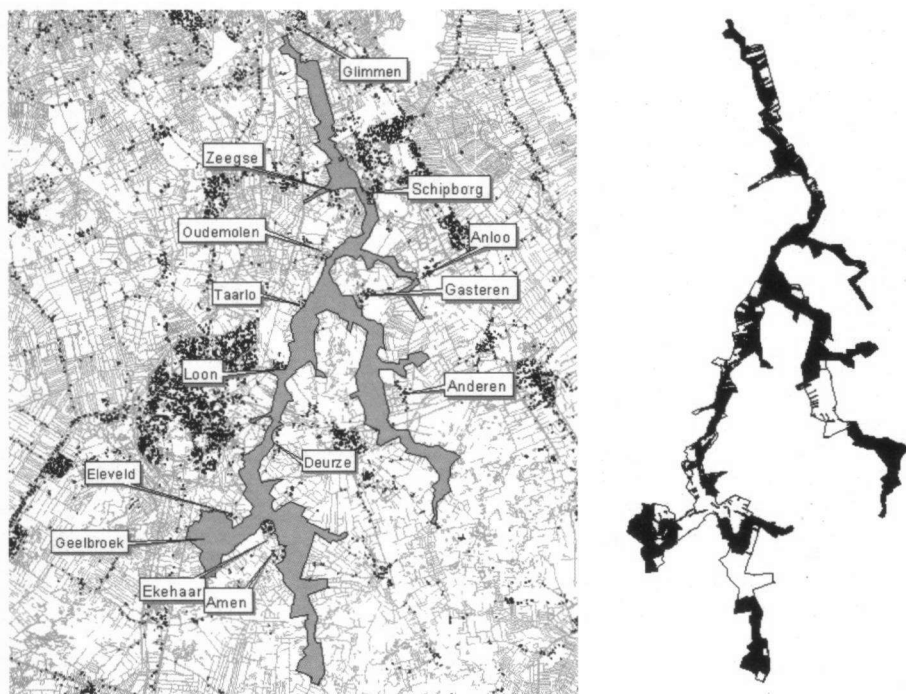
Ruilverkavelingen of vergelijkbare ingrepen hebben plaatsgevonden vanaf het begin van de 20ste eeuw, maar pas vanaf ongeveer 1960 werd het stroomgebied van de Drentsche Aa ingrijpend veranderd. In 1964 kon Staatsbosbeheer een groot deel van het eigenlijke stroomdal (Figuur 1b) voor de poorten van de hel wegslepen, maar alles daaromheen werd diep ontwaterd. Bovendien werd de afwatering van de beek zelf verbeterd door delen te kanaliseren (traject Amen-Assen en deel bij Ekehaar, Rolde en Anderen). De afwateringen werden aangesloten op het Noordwillemskanaal bij Assen en bij De Punt. Met de aankoop door Staatsbosbeheer was een deel van het gebied dus oppervlakkig beschermd tegen de intensiveringsgolf in de landbouw, maar het systeem was dat allerminst.

Van 1965-95 is de kweldruk verder afgenomen en komen winterinundaties minder voor. Grote delen van het gebied zijn dientengevolge verdroogd en verzuurd. In het reservaat van

Staatsbosbeheer werd het traditionele maaien en afvoeren (hooien) in stand gehouden, maar desondanks werd het systeem ook hier minder voedselarm, vermoedelijk door mineralisatie van de verdrogende laagveenbodem en stikstofdepositie uit de lucht.

Rond 1985 kwam de uitbreiding van pitrus op gang en momenteel is deze ruigtevormende ras aspectbepalend in vrijwel alle percelen waar geen mest wordt toegevoegd (het hele reservaat). Als reactie werd vanaf ongeveer 1995 in delen van het reservaat de gemineraliseerde top laag afgegraven. Lokaal leidde dit tot afname van pitrus, maar lang niet overal en soms zelfs tot toename. Nadat grotere eenheden van het beekdal waren aangekocht, kon daar de waterstand omhoog worden gebracht. Het is nog onduidelijk wat dit op termijn voor effect heeft op de kwel en voor de ontwikkeling van de vegetatie.

De in dit artikel gepresenteerde meetreeks van weidevogels beslaat de laatste 42 jaar. In die periode is het beekdal veranderd van een nat, voedselarm gebied met veel kwel en bloemrijke

Figuur 1 (a)(links). Ligging van het onderzochte deel van het stroomdal van de Drentsche Aa en de ligging van enkele in de tekst genoemde plaatsen en (b) percelen in eigendom van Staatsbosbeheer (zwart). Het grootste deel van deze percelen is ontsnapt aan de ruilverkavelingen. (a)

Situation of the studied part of the valley of the Drentsche Aa with some of the villages mentioned in the text and (b) areas in black that have been preserved during land reform projects in the late 1960s, presently managed by Staatsbosbeheer, a nature conservation organisation.

Figuur 2. Stroomdal van Drentsche Aa bij Loon in 1896 (links) en rond 1886 (rechts). Let op de vrijwel ongewijzigde kavelstructuur in het geconserveerde deel van het beekdal (Bron: Topografische Dienst, Emmen).

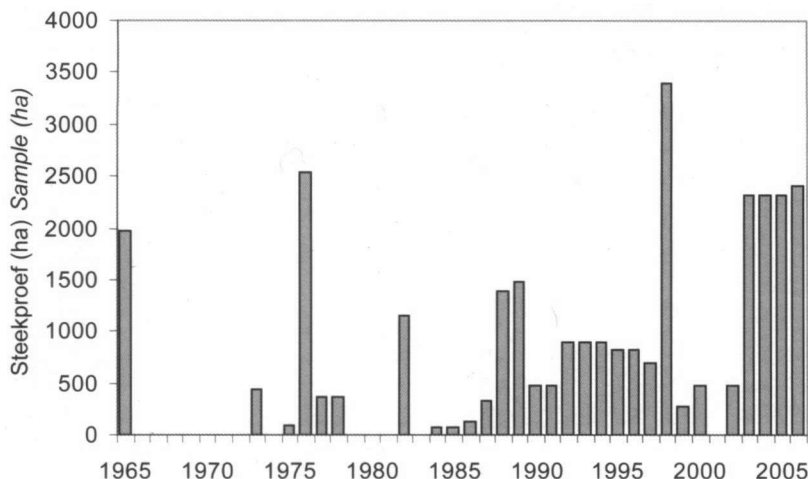
Valley of the Drentsche Aa near Loon in 1896 (left) and in 1886. Notice the largely unchanged structure of ditches in the preserved part.

graslanden in een verdroogd gebied met weinig kwel en een vegetatie die wordt gedomineerd door pitrus. Destijds werd het gebied vooral 's zomers gebruikt door lokale boeren, en in toenemende mate door wandelaars op de onlangs, in het kader van het Nationaal Park, door het gebied aangelegde wandelpaden.

Werkwijze

De inventarisatie in 1998 werd volgens de karteringsmethode met vijf bezoeken in april-juni uitgevoerd door Klaas Jager (noordelijk deel), Hans Hasper (midden), Ben van Os (Rolderdiep), Arjen de Vroome (Andersche diep), Geelbroek deel Amerdiep (KNNV Assen) en Willem van Manen (overige zuidelijk deel). Waarnemingen werden geïnterpreteerd volgens Van Dijk (2004). Bij de karteringen in het verleden was de werkwijze vaak minder uniform en de kwaliteit van het materiaal is erg divers. Hieronder volgt een beknopte weergave van materiaal en werkwijze in de gebruikte bronnen.

Vooraf in de beginperiode zijn doorgaans weinig bezoeken gebracht en vermoedelijk betreffen de opgegeven aantallen minima. Het aantal hectares dat per jaar werd onderzocht is weergegeven in Figuur 3.

Figuur 3. Jaarlijkse steekproefgrootte van de karteringen in de Drentsche Aa.
Annual sample size of mapping in the Drentsche Aa.

- 1965 (Nijeboer 1965). Vrijwel hele stroomgebied (ongeveer 2000 ha) werd geïnventariseerd, vooral de delen die later niet werden verkaveld (eigendommen Staatsbosbeheer). Tussen 22 april en 20 mei werden de meeste terreinen 1x, sommige 2x bezocht.
- 1973 (Bosch & Kampf 1973). Zuidelijk deel Rolderdiep en hele Andersche Diep (ongeveer 400 ha. Eén telling tussen 16 en 22 mei.
- 1975-76 (Provincie Drenthe). Kartering van bijna hele gebied. Twee bezoeken tussen eind april en begin juni.
- 1977 (Hoekstra & Lammerts in: Hendrikse *et al.* 1979). Rolderdiep en noordelijk deel Andersche Diep (ongeveer 300 ha). Zes bezoeken eind maart-half mei. Territoria gehonoreerd op basis van tenminste 3-4 waarnemingen op dezelfde plek.
- 1978 (Hendrikse *et al.* 1979). Rolderdiep en noordelijk deel Andersche Diep (ongeveer 300 ha). Territoria werden op basis van tenminste twee waarnemingen gehonoreerd.
- 1982 (Geert de Vries, ongepubliceerd). Gebied tussen oude spoorlijn Assen-Rolde en Oudemolen (ongeveer 450 ha). Er werden 30 bezoeken gebracht.
- 1982, 1985, 1988, 1989 (Provincie Drenthe). Kartering van vrijwel hele gebied, elk jaar een deel, 3-4 bezoeken van half maart-half juli.
- 1968-78 (Gezienus Vos, Staatsbosbeheer, ongepubliceerd). Jaarlijks werden verschillende deelgebiedjes bij Geelbroek geïnventariseerd (samen ongeveer 200 ha) volgens onbekende methode. De resultaten zijn wisselend en onduidelijk.
- 1984-heden (aanvankelijk Ernst Oosterveld, later KNNV Assen). Proefvlak bij Geelbroek (c. 150 ha) volgens BMP (SOVON)-werkwijze.
- 1986-heden (KNNV). Amerbrugje, 55 ha volgens BMP.
- 1987-heden (Arjen de Vroome, Staatsbosbeheer). 180 ha volgens BMP.
- 1988-heden (KNNV). Lage Veld bij Geelbroek, 150ha volgens BMP.
- 1992-97 – (Willem van Manen). Gebied tussen Deurze en Taarlo (450 ha), zie werkwijze 1998.
- 2002-2007 (Bert Dijkstra, Hans Olk, Simon Olk, Yzaak de Vries, Bertus Bats, Harold Steendam, Berry & Els Heijman, Sjoerd Boonstra, Reinier Heijs, Wilfred Alblas, Willen Laning, Vogelwerkgroep KNNV Assen, Peter Klomp en Remco Drewes). Vrijwel hele gebied, exclusief Rolderdiep, zie werkwijze 1998.

Berekening trend

Van alle gebiedjes is voor elk beschikbaar jaar een aantal bekend. Steeds is ook het aantal berekend dat in 1998 in hetzelfde gebiedje is aangetroffen. Voor ieder jaar zijn de aantallen van alle getelde gebiedjes bij elkaar opgeteld en ook het corresponderende aantal voor 1998. Telkens is het aantal van 1998 op 100 gesteld, en is vervolgens daarvan uitgaande voor de andere jaren een indexwaarde berekend. Het gaat hier dus niet om een trend die, naarmate hij verder van het startpunt verwijderd raakt, minder betrouwbaar wordt, maar telkens om een reële vergelijking. In de trendgrafieken is uitgegaan van de telling in 1998. De indexwaarden voor de andere jaren zijn vervolgens omgerekend naar aantallen voor het hele gebied.

Voor sommige jaren is de steekproef erg klein. Jaren zijn uit de reeksen verwijderd wanneer het opgetelde aantal vogelparen voor het betreffende jaar plus het referentieaantal van 1998 minder dan 15 bedroeg. Dit komt meer voor bij Watersnip, Wulp en Tureluur dan bij Kievit en Grutto.

Telmethode, telinspanning en persoonlijke inzichten of kwaliteiten van de waarnemer kunnen de reeks sterk hebben beïnvloed. Bij de makkelijker telbare soorten als Kievit, Grutto en Scholekster heeft dit vermoedelijk weinig invloed gehad. Bij Tureluur, Wulp en Watersnip (oplopend in die volgorde) kan de invloed groot zijn en kan de telfout de aantalsverandering zelfs overvleugelen. Vermoedelijk is dit de oorzaak van de warrige beelden in het aantalsverloop van Watersnip en Wulp. De trends van deze soorten zijn dan ook onbetrouwbaar, ongeacht de steekproefgrootte.

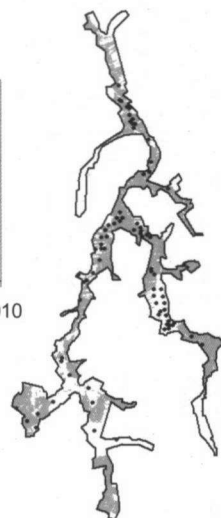
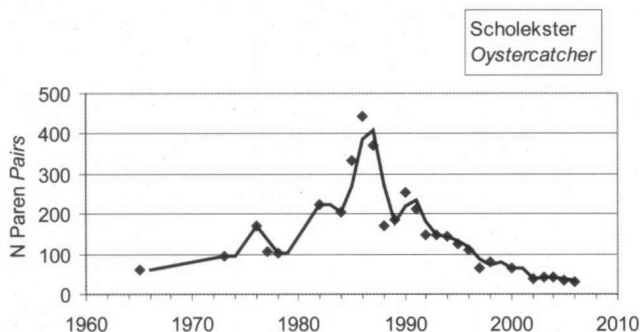
De in de figuren weergegeven trendlijnen zijn vooral ter verduidelijking. Steeds is gekozen voor de meest simpele lijn, tenzij een complexere lijn substantieel informatie toevoegde.

Resultaten

Scholekster

Aanvankelijk een kustvogel, vestigde de Scholekster zich in de eerste decennia van de vorige eeuw in Drenthe (van Dijk & van Os 1982). De aantallen liepen geleidelijk op en bereikten een hoogtepunt in de loop van de jaren tachtig. Het is niet aannemelijk dat de plotselinge neergang te maken heeft gehad met veranderingen in het gebied zelf of met die in de naaste omgeving. Meer waarschijnlijk is dat het binnenland een overloopgebied vormde voor de scholeksterpopulatie. Na het wegvagen van de natuurlijke mosselbanken in de Waddenzee in de winters van 1989 en 1990 (Piersma 2006) viel er weinig meer over te lopen binnen de snel afnemende populatie. De binnenlandpopulatie overwintert aan de kust en ook onder "onze" broedvogels zal de sterfte zijn toegenomen. Voeg daarbij de geringe reproductie van Scholeksters in en om het onderzoeksgebied (Ottens & van Manen 1995, Dijkstra 2005), en de pijlsnelle afname is niet onbegrijpelijk.

Anderzijds kan ook de verpitrussing een factor van belang zijn geweest. Pitrus kent een lang groeiseizoen, dat vroeg in het jaar begint en laat eindigt. Daardoor zijn vooral in de loop van de jaren negentig korte vegetaties in het voorjaar steeds schaarser geworden in het reservaatgedeelte van het beekdal. Dit is te zien in de verspreiding in 1998 (Figuur 4), waarbij de Scholekster een voorkeur aan de dag legde voor het regulier agrarische landschap en de meeste, reeds verruigde, delen van het reservaat onbezet waren. Vermoedelijk hebben er in de piektijd ongeveer 350 paren Scholeksters territorium gehouden in het onderzochte gebied. Nu zijn dat er nog ongeveer 30.

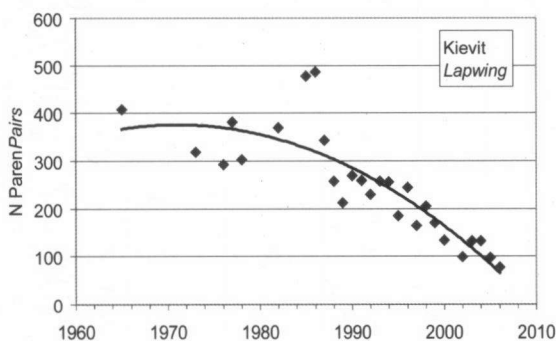
Figuur 4. Verspreiding in 1998 (N=79) reservaat is grijs, en aantalsverloop van Scholekster in het stroomdal van de Drentsche Aa.

Distribution in 1998 (N=79) and trend of Oystercatcher in Drentsche Aa (grey = nature reserve).

Kievit

Mogelijk nam de Kievit licht in aantal toe na de ruilverkavelingen, die het landschap opener maakten en mogelijk hier en daar geschikter. In de jaren zeventig waren de landbouwmethodes nog niet dusdanig intensief dat Kieviten er ernstig onder leden. Bovendien is de Kievit, net als Scholekster, niet afhankelijk van natte situaties. Daarnaast waren de intact gebleven delen van het beekdal nog niet verruigd, waardoor het hele gebied geschikt was voor de soort.

Vermoedelijk zette structurele achteruitgang in op het moment dat de landbouw verder intensiverde en de natuurreservaten schraller en droger werden. De recente verruiging met pitrus, riet en wilg en het verdwijnen van kleinschalig beheer heeft waarschijnlijk hun lot bezegeld. In 1998 was er weinig verschil tussen agrarisch gebruikte percelen en het reservaat in het beekdal, zoals wel het geval was in Zuidwest-Drenthe (van Dijk & Dijkstra 2002). Of dat laatste nu nog zo is, is niet bekend. In de piekperiode zullen er ongeveer 400-450 paren Kievit in het onderzochte gebied hebben gebroed, waarvan er nu nog ongeveer 75 resterend.

Figuur 5. Verspreiding in 1998 (N=206) en aantalsverloop van Kievit in het stroomdal van de Drentsche Aa (grijs = reservaat).

Distribution in 1998 (N=206) and trend of Lapwing in the study area (grey = nature reserve).

Kemphaan

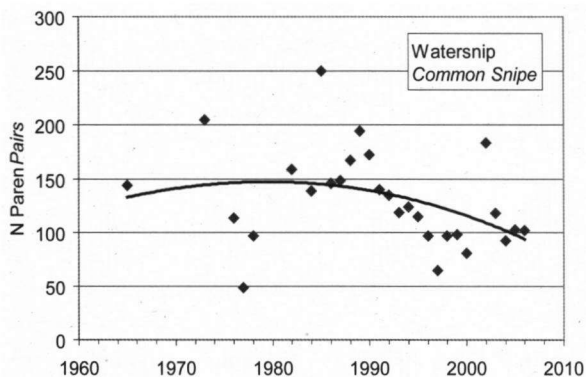
Voor 1965 noemt Nijeboer nog een baltsplaats met 70 mannetjes en 80 vrouwtjes in de Westerlanden bij Glimmen. Hij geeft voor hetzelfde gebied twee broedgevallen op. Gezinus Vos meldt in Geelbroek in 1968 zeven en in 1970 acht broedgevallen, maar daarna (1971-78) niet meer. De Kemphaan houdt van ingrijpende winterinundaties en was daarmee de eerste soort om te verdwijnen toen de waterafvoer werd verbeterd.

Watersnip

Bij de Watersnip zijn de jaarlijks gevonden aantallen waarschijnlijk te sterk onderhevig aan teller-invloeden en werkwijze om veel geloof te hechten aan het aantalsverloop in Figuur 4. Een deel van de trend lijkt vrij betrouwbaar (1988-2006) omdat er een vrij duidelijk patroon zichtbaar is, maar ook dat is schijn. Tijdens de kartering in 1998 werden namelijk zeer veel (34) Watersnippen geteld in het deel ten noorden van Tynaarlo. In 2003-06 kwam men in hetzelfde gebied niet verder dan 4-6. In het gebied tussen Oudemolen en Taarlo daarentegen werden in 1998 slechts 3 paar vastgesteld, tegen 21-32 in 2003-06. Dit geeft enigszins aan hoe instabiel de dataset is, die ten grondslag ligt aan het nog enigszins stabiel ogende beeld in Figuur 6.

Gezien de gemiddeld zeer lage intensiteit van de bezoeken tot het begin van de jaren tachtig zijn de waarden uit die tijd vrijwel zeker lager dan de later verzamelde. Het is daarom waarschijnlijk dat de Watersnip op langere termijn is afgenomen. Dit temeer omdat uit de verspreiding in 1998 blijkt dat de soort uitsluitend voorkwam in reservaatgebied. De ruilverkavelingen moeten tot een aanzienlijke arealinkrimping voor de soort hebben geleid.

Het is overigens niet ondenkbaar dat de afname van de Watersnip recentelijk stagneerde. Dit kan te maken hebben met de vernatting en uiteraard met de tolerantie van de soort ten aanzien van verruiging.

Figuur 6. Verspreiding in 1998 (N=97) en aantalsverloop van Watersnip in het stroomdal van de Drentsche Aa (reservaat is grijs).

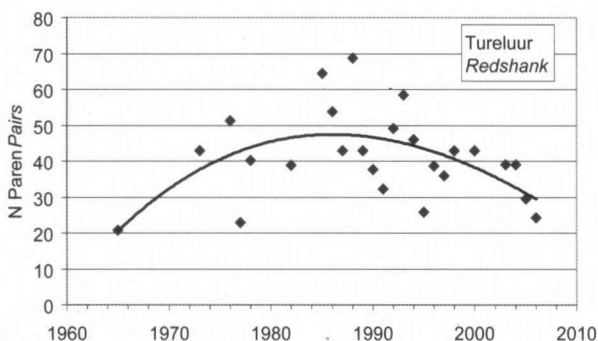
Distribution in 1998 (N=97), and numbers of Common Snipe in the study area (grey = nature reserve).

Tureluur

De Tureluur is waarschijnlijk nooit erg algemeen geweest in het beekdal. Het aantalsverloop suggereert een toename gedurende de jaren zeventig en tachtig, gevolgd door een afname. Het hoe en waarom van de toe- en afname zijn onduidelijk, maar de trend vertoont een verrassende overeenkomst met de Scholekster.

Beide vinden in Nederland hun optimum in spaarzaam begroeide zoute milieus. De verspreiding in 1998 laat zien dat Tureluurs toen zowel in agrarisch gebied als in het reservaat voorkwamen, zonder een duidelijke voorkeur. In zekere zin komt de verspreiding overeen met die van de Kievit, waarmee de soort soms een broedassociatie vormt.

Figuur 7. Verspreiding in 1998 (N=43) en aantalsverloop van Tureluur in het stroomdal van de Drentsche Aa (reservaat is grijs).

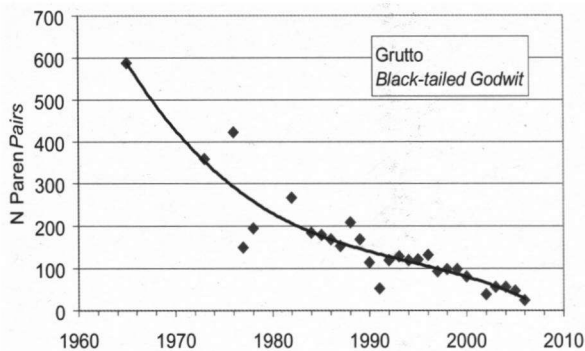
Distribution in 1998 (N=43) and numbers of Redshank in the study area (grey = nature reserve).

Grutto

In 1965 was de Grutto met ongeveer 600 paren de meest talrijke weidevogelsoort in het beekdal, alleen ontbrekend in de meest besloten delen. De dichtheid over het hele gebied bedroeg 17 paren per 100 ha en lokaal werd 25 paar/100 ha gehaald. Dat de achteruitgang al gaande was in 1965, zoals de trendlijn in Figuur 7 suggereert, is niet erg aannemelijk, omdat er toen nog nauwelijks voor Grutto's nadelige ingrepen in en rond het gebied hadden plaatsgevonden. De trend toont een rekenkundige afname van exact 6% per jaar, waarbij er geen periodes zijn aan te geven waarin de afname vertraagde of versnelde (waarbij wel moet worden aangetekend dat het aantal waarden in de beginperiode te klein is om dit met zekerheid te zeggen).

De verspreiding in 1998 laat enkele concentraties in regulier agrarisch gebied zien en enkele in de open reservaatdelen. Anno 2006 is de populatie niet groter dan 25 paren en zal bij de huidige ontwikkelingen op korte termijn verdwijnen.

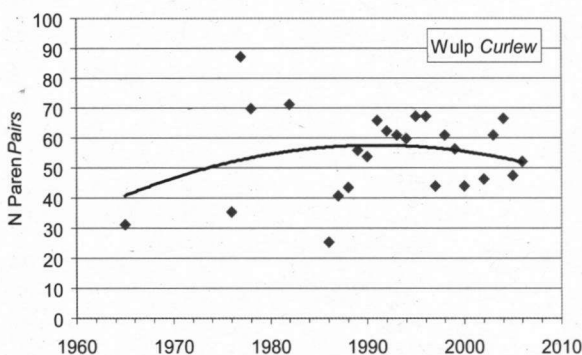
Figuur 8. Verspreiding in 1998 (N=98) en aantalsverloop van Grutto in het stroomdal van de Drentsche Aa (reservaat is grijs).

Distribution in 1998 (N=98) and numbers of Black-tailed Godwit in the study area (grey = nature reserve).

Wulp

Vermoedelijk hebben Wulpen de beekdalen altijd gebruikt als foerageergebied en zijn ze er in toenemende mate gaan broeden naarmate de aanpalende heidevelden verdwenen. Nadat de heideontginning was gestaakt, zette de trek van heide naar beekdal zich voort vanwege veranderingen in de resterende heide, waardoor deze als broedplaats ongeschikt werd. In Figuur 8 lijkt sprake van een lichte toename tot ongeveer 1990, maar het materiaal is te divers om hiervan zeker te zijn. In feite is het beeld diffuus en is de stand mogelijk stabiel.

Het onduidelijke beeld, met grote sprongen van jaar tot jaar, heeft te maken met het gedrag van Wulpen, waardoor deze moeilijk zijn te tellen. Wulpen zelf zijn trouw aan de broedplaats en worden oud, zodat plotselinge aantalsveranderingen onwaarschijnlijk zijn. Aan de verspreiding in 1998 is goed te zien dat nauwelijks wordt gebroed in agrarisch gebruikte delen van het beekdal en dat vrijwel alle Wulpen in het reservaat zitten.

Figuur 9. Verspreiding in 1998 (N=61, en aantalsverloop van Wulp in het stroomdal van de Drentsche Aa (reservaat is grijs).

Distribution in 1998 (N=61) and numbers of Curlew in the study area (grey = nature reserve).

Discussie

In de afgelopen 10.000 jaar hebben waarschijnlijk alleen in de laatste 500 jaar weidevogels in het beekdal van de Drentsche Aa gebroed. De Watersnip kwam waarschijnlijk ook wel voor in de tijd dat beekdalen volstonden met zeiknat oerbos, dat pas in de loop van de middeleeuwen werd gekapt (Waterbolk 1986). Met dat mensen de beekdalen omvormden tot grasland vestigden zich andere weidevogels. Eigenlijk bestaat het oorspronkelijke habitat in de beekdalen dus uit bos, dat terugkeert zodra de natuur zijn gang kan gaan.

Zolang de boeren in hun mogelijkheden werden begrensd om de beekdalen hun wil op te leggen (door geldgebrek en bij afwezigheid van zware machines), heerste er dynamiek. Pas met de bebossing, ruilverkaveling en ontginning, die snelle afvoer van oppervlaktewater mogelijk maakten, kreeg men greep op de situatie. Winterinundaties werden hoegenaamd verleden tijd en op iets langere termijn verdween de kweldruk, omdat het water van de hoger gelegen gronden werd afgevoerd voordat inzijging kon plaatsvinden. Achteraf is het dus logisch dat, ondanks aankoop en conservering door Staatsbosbeheer, de bijzondere vegetaties en de weidevogels niet behouden konden worden. Korte tijd hebben zich in dit stabiliserende en verdrogende milieu nog weidevogels gehandhaafd en zelfs gevestigd (Scholekster, mogelijk Tureluur). Het is overigens niet aannemelijk dat zich van beide laatste soorten ooit levensvatbare populaties in het gebied hebben opgehouden.

Toen de dynamiek van het water en het spanningsveld tussen natuur en cultuur uit het gebied waren verdwenen, was het snel gebeurd met de weidevogels. Achtereenvolgens namen af, of verdwenen: Kemphaan, Grutto, Watersnip, Kievit, Scholekster, Tureluur en Wulp. De afname van weidevogels is in het Drentsche Aa-gebied voor de meeste weidevogelsoorten sneller gegaan dan in andere gebieden in Drenthe waar beekdalen worden beheerd met een botanische doelstelling (van Dijk 2003). Alleen de Watersnip toont een minder negatief beeld dan in de rest van Drenthe het geval is.

Aankopen van omringend terrein in het laatste decennium maakt het voor Staatsbosbeheer mogelijk om het beekdal weer te vernatten. Daardoor is er nu wel weer meer dynamiek, zonder dat die overigens leidde tot terugkeer van bloemrijke graslanden en weidevogels. Herscheppen van dit leefgebied is kennelijk niet af te dwingen door met zwaar materieel bouwvoren te verwijderen. Het lijkt erop dat iedere vorm van controle of beheer per definitie niet de gewilde kwetsbare gradiënten oplevert, maar integendeel leidt tot éénvormigheid. Ik zou zelfs durven stellen dat alleen als het heel lang economisch heel erg slecht gaat met Nederland, het spanningsveld tussen natuur en cultuur kan omkeren ten gunste van natuur. En daarmee wellicht de weidevogels.

Foto 2. Drie-legsel van Wulp in grote pol pitrus. Drentsche Aa bij Taarlo, 14 mei 2004. Bert Dijkstra.

Clutch with three eggs of Curlew in soft rush.

Summary: Lamenting the meadow birds in the river valley of the Drentsche Aa: a reconstruction. After farming was introduced several thousands of years ago, the primeval forests in Drenthe were quickly converted into heaths. In river valleys deforestation took place as late as medieval times. Till well into the 20th century, meadows must have been a paradise for many species of meadow birds. Early in the 20th century, with the introduction of artificial fertilisers, heaths were turned into arable land and forests. Initially, this may have been profitable for some species that experienced an increase in food supply and breeding habitat. However, the same process also heralded the beginning of the end. Nevertheless, until 1970 farmers still complained about parts of the Drentsche Aa being too wet for hay production or for grazing cattle.

During the last land reforms, mainly during 1960-75, the surrounding farmland was converted into the present large fields with draining systems of up to two meters deep. Part of the river valley could be saved by the State Forestry (Fig. 1), and in these parts the structure of the landscape largely remained untouched (Fig. 2). The hydrological system, however, could not be preserved and consequently the high botanical and avifaunal diversity was lost.

To reconstruct the meadow bird trends for the past 40 years, all available quantitative data were used, the oldest source dating back to 1965. Sample size fluctuated considerably over the past decades (Fig. 3), only recently covering more than half of the area. Also, methodology and intensity of fieldwork showed wide variations.

Some species probably were already in declining by 1965 (Ruff, perhaps Black-tailed Godwit). Others were more tolerant towards drainage, or at first even profited from desiccation of formerly wet grasslands, like Lapwing, Curlew, Redshank and Oystercatcher. Continued drainage and removal of the top layer with heavy machinery led to invasion of bull rush since 1985. Presently, meadow bird species in both reserve and adjoining farmland have declined to historically low levels, or even disappeared.

Literatuur

- Bosch J.G. & Kampf H. 1973. De consequenties van de ruilverkavelingswerkzaamheden voor de natuurwetenschappelijke betekenis van het Andersche Diep. Rapport Hogere Bosbouw- en Cultuurtechnische School, Arnhem.
- van Dijk A.J. 2003. Trends van weidevogels met behulp van steekproefgebieden in agrarisch gebied in Drenthe 1970-2001. Rapport Provincie Drenthe.
- van Dijk A.J. & Dijkstra B. 2000. Heeft de Grutto *Limosa limosa* in Drenthe toekomst? Drentse Vogels 13: 10-28.
- van Dijk A.J. & Dijkstra B. 2002. De Kievit *Vanellus vanellus* in Drenthe: Buitelingen in een veranderend landschap. Drentse vogels 16: 24-41.
- Dijkstra B. 2005. Het broedsucces van de Kievit *Vanellus vanellus* en Scholekster *Haematopus ostralegus* in agrarisch en sub-urbaan gebied bij Assen. Drentse Vogels 19: 26-37.
- Hendrikse K., Oosterveld E. & Waring G. 1979. De invloed van ruilverkaveling op de weidevogel- en bodemfaunastand in het beekdal van het Rolderdiep. Rapport Rijksuniversiteit Groningen, Haren.
- Nijboer B.G. 1965. Weidevogelinventarisatie in het Landschapsreservaat 'De Drentsche Aa'. Rapport Staatsbosbeheer, Assen.
- Otters H.J. & van Manen W. 1995. Uitkomstsucces van Kievit *Vanellus vanellus* en Scholekster *Haematopus ostralegus* in Loon-West. Drentse Vogels 8: 21-25.
- Piersma T. 2006. Waarom Nonnetjes samen klaarkomen en andere wonderen van het Wad. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Waterbolk H.T. 1986. Archeologie. In: Heringa et al. (red.) Geschiedenis van Drenthe. Provinciaal bestuur van Drenthe, Assen.

Adres:

Talmastraat 112, 9406 KN Assen.
willemvanmanen@hotmail.com